

<https://doi.org/10.28925/2311-259x.2022.4.7>
УДК 81'37/.38:930Крим

Оксана Тищенко

Інститут української мови НАН України
вул. Михайла Грушевського, 4, Київ, 01001, Україна
 <https://orcid.org/0000-0002-5709-1252>
tom-73@ukr.net

ЗВЕНИГОРОДСЬКІ ПОЛЬОВІ ЗАПИСИ А. КРИМСЬКОГО В АРХІВНІЙ КАРТОТЕЦІ: СТРУКТУРА ЗАГОЛОВНОГО ЕЛЕМЕНТА

У статті до мовознавчого обігу впроваджено актуальний для поновлення української ідентичності лексичний матеріал в контексті деколонізації гуманітарної сфери України — фрагмент Картотеки Звенигородщини А. Ю. Кримського (КЗ). Розглядаємо ці матеріали як лінгвістичне джерело у складі Архівної картотеки та елемент джерельної основи «Російсько-українського словника» за ред. А. Ю. Кримського та С. О. Єфремова (1924–1933). Стаття розглядає проблему мовної ідентичності, і задля об'єктивного обґрунтування фактів її авторка спирається на теоретичну літературу та два типи мовних джерел: первинних (жива мова, літературні тексти в усній та писемній формах) і вторинних (словники, словникові матеріали). Мета статті — проаналізувати заголовну частину КЗ А. Ю. Кримського в контексті мовних процесів. Предметом дослідження є заголовний елемент картки КЗ. Методом структурного аналізу та опису визначено особливості його оформлення, новизною роботи є аналіз додаткових одиниць (ДО) в заголовній частині; характеристики заголовних одиниць (семантичні, граматичні, етимологічні, стилістичні).

У результаті дослідження з'ясовано, що ДО може бути наведено як до одного, так і до обох заголовних слів: синонім (той самий частиномовний варіант слова); дісприкетникова форма заголовного дієслова, зменшувально-пестлива форма; описова конструкція (як заголовна або як ДО); комбінований додатковий елемент (і слово, і описова конструкція); характеристики заголовного слова: семантичні — містять уточнення щодо об'єкта чи суб'єкта дії, ознаки, способу дії, відсильні тлумачення; граматичні — окреслюють сполучуваність заголовного слова, його граматичні значення; акцентуаційні — повідомляють про наголос. Рідше трапляються етимологічні, правописні, стилістичні коментарі. Таке структурування заголовного елемента є проміжним етапом між збиранням польового матеріалу (живої мови) та укладанням словникової статті. Перспективи дальшого вивчення полягають в аналізі варіантів заголовного слова (у межах мікро- та макроструктури КЗ).

Ключові слова: Агатангел Кримський; деколонізація гуманітарної сфери України; лінгвістичне джерело словника; українська мовна ідентичність; Картотека Звенигородщини; структура заголовного елемента; описова конструкція; характеристики слова.

Українська мова є неодмінною умовою й водночас запорукою нашого національного й державного незалежності — в іншому разі пануватимуть окупація і «звільнення» від власної історії, культури, ідентичності. «Щоб розгледіти себе справжніх, мусимо “повідшкрібати” совецьке нашарування і всі ментальні травми, з ним пов'язані», — зауважує О. Забужко (2017) і додає, що українське буття, культура — це мовби палімпсест, коли поверх зруйнованої автентики залито грубий шар бетону з новими культурними орієнтирами. В. В'ятрович констатує: «Наша країна є постколоніальною, постгеноцидною, посттоталітарною», а все-таки деколонізація України незворотна, і мова — один із маркерів цієї незворотності (В'ятрович, 2015).

Нещодавно з Російської Федерації пролунав закид, що в період формування українських націоналістичних ідей на початку ХХ ст., а також сьогодні українці прагнуть «штучно змінити правопис, фонетику української мови, інтегрувати до неї

нову лексику з метою відокремити від російської» (цит. за: Масенко, 2022). Відомо, що саме такі звинувачення висували до українських мовознавців у сталінські 30-ті роки ХХ ст. — згодом це призвело до появи зросійщеного правопису 1933 р. та до «російсько-російських», за словами А. Кримського, словників і, зрештою, до «захисту» російської мови на українських землях сьогодні.

Тож закономірно, що у Верховній Раді зареєстрували проєкт закону про повну деколонізацію гуманітарної сфери України, який передбачає розпрацювання норм системного позбавлення від імперського, постімперського, радянського символізму (Проєкт закону., 2022). Це закон і проти лінгвоцидної стратегії Кремля, який прагне регулювати норми української мови аж до їхнього злиття з російськими. Для такого «злиття» в Росії заявили про потребу створити відповідний інститут. Як справедливо зауважує П. Гриценко, «ідеї заперечення українськості українців передували потуги розчинити українців у російськості».

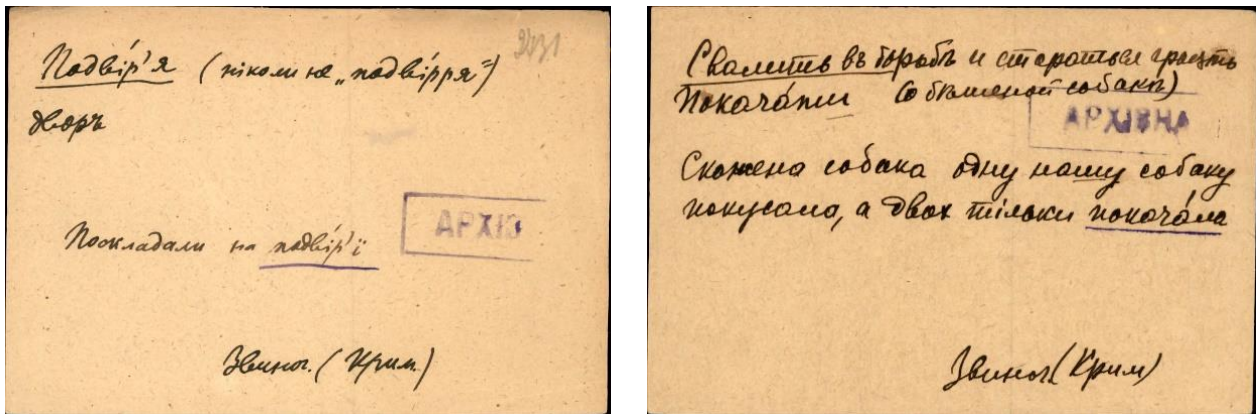

Рис 1. Картки КЗ у складі Архівної картотеки Інституту української мови НАН України

<...> Боротьба за нівеляцію українців, за їх ототожнення з росіянами тривала впродовж століть. Це стало визначальною ідеологією «руського мира» в Україні» (Гриценко, 2022).

Тож питання поновлення й утримання автентичного обличчя української мови і нашої мовної ідентичності виходить за межу тільки об'єктивної мовної доцільності — це питання а) політичної (або лінгвістичної) волі, б) **об'єктивної доцільності як інструмента гуманітарної деколонізації**. Л. Масенко наголошує: «Сьогодні в обороні української мови стоять держава й ЗСУ, а прийдешнє звільнення земель України від окупації Росією унеможливить застосування нею колишніх лінгвоцидних практик» (Масенко, 2022).

Для об'єктивного обґрунтування фактів мовної ідентичності ми шукаємо опертя в теоретичній літературі і двох типах мовних джерел: первинних (живій мові, літературних текстах в усній та писемній формах) і вторинних (словниках). Тобто об'єктом вивчення є мова в дії й мова в кодифікації різних часових зрізів. Такий підхід актуалізує і проблему **словників чи словникових матеріалів** (зокрема періоду національно-культурного відродження 1920–1930-х років ХХ ст.), і **потребу лексикографічного фіксування в них лексичних, граматичних, фонетичних, правописних тенденцій**, активних у живій мові, в авторській художній і публіцистичній мові, у текстах ЗМІ та ін. На наше глибоке переконання, таке закріплення фактів того чи того вживання (як-от сьогодні ненормативного, але органічного *авта* чи *кінá*) є неодмінною умовою спостереження за мовними процесами, щоб згодом бути однією з підстав висувати аргументи щодо питомого мовного обличчя українців.

У цьому контексті актуальним є дослідження доробку А. Кримського — мовного матеріалу, зібраного на його рідній землі — Звенигородщині¹. Ці матеріали — Картотеку Звенигородщини (далі — КЗ) — вивчаємо як лінгвістичне джерело

у складі Архівної картотеки² (рис. 1) та елемент джерельної основи «Російсько-українського словника» за ред. А. Кримського та С. Єфремова (1924–1933); досліджуємо КЗ за допомогою інструментарію електронної системи та сайту «Архівна картотека» (aki.iul-nasu.org.ua)³: аналізуємо структуру заголовного лексичного елемента.

Раніше ми вже оглянули засади російсько-українського словника й добору лексичного матеріалу з автентичних джерел, що їх сформулював А. Кримський, визначили макроструктуру картотеки й особливості її формування: тип картотеки, прямі та обернені картки; мікроструктуру картотеки: заголовні одиниці (гасла), ілюстрації, паспорт джерела⁴: *Разсыпчатый — Сипкій. Ця груша сипка, як картопля, і соку в ній нема* Звонг. (Крим.); *Свидѣтельствовать — Свідчити. Як не в мене то в дітей спитайся, нехай вони свідчать*. Звонг. (Крим.). Також ми зааналізували змістове наповнення полів картки, відзначили динаміку від акумуляції до інтерпретації мовної інформації, шляхи пошуку формальної і семантичної доцільності всіх складників картки (Тищенко, 2021а).

Цю розвідку присвячено аналізу такого мікроструктурного елемента КЗ А. Кримського, як

² Архівна картотека — лексико-ілюстративні матеріали Комісії для складання Словника живої української мови, яка в 20-х рр. минулого століття уклала «Російсько-українського словника» за ред. А. Ю. Кримського та С. О. Єфремова (1924–1933). Уперше від 30-х рр. картотека стала об'єктом наукової уваги саме як матеріали репресованої Комісії, понад півстоліття їх вважали втраченими (Тищенко, 2020).

³ Проект зреалізовано за підтримки Українського культурного фонду (2018 р.).

⁴ Приклади наводимо відповідно до правопису оригіналу. Уніфіковано подаємо: заголовні слова п/ж шрифтом з великої літери; тире між заголовними словами російською й українською мовою; крапку після заголовних слів перед ілюстрацією; після заголовного слова перед ОК — двокрапку, перед варіантними ДО — кому; поле з семантичними, граматичними та ін. характеристиками беремо в дужки; не ставимо крапку після цитати; нашу додану інформацію беремо у квадратні дужки; не наводимо паспорт джерела **Звонг. (Крим.)** у цій розвідці для економії місця; наприкінці через крапку з комою вказуємо на тип картки за вхідним словом: (ур) або (ру). Заголовні елементи карток з однаковою цитатою подаємо через скісну риску.

¹ Джерело етнографічних, фольклорних даних, що їх А. Кримський узагальнив у праці «Звенигородщина. Шевченкова батьківщина з погляду етнографічного та діалектологічного».

заголовна частина: власне заголовне слово і його семантичний, граматичний тощо супровід — додаткові одиниці в заголовній частині, характеристики заголовних одиниць. Отже, пропонуємо інший аспект аналізу того самого мовного матеріалу.

Додаткові одиниці в заголовній частині.

Додатковими одиницями (далі — ДО) умовно називаємо ті складники заголовного елемента, які доповнюють, поглиблюють, уточнюють семантику заголовного слова: це слова або описові конструкції (далі — ОК), виражені словосполученнями або реченнями. Правки в картці свідчать про динаміку пошуку оптимального відповідника до українського слова (тут виокремлюємо їх п/ж прямим шрифтом, навіть коли текст закреслено).

1. Однослівні ДО представлено переважно:

– синонімом — тим самим частиномовним варіантом заголовного слова: **Пороскідуваний** — **Разбросанный, разсѣянный**. Ці хатки — пороскідувані по обидва боки яру (ур); **Раскалится, накалится**. (о многих) — **Пороспіка́тися** 1. Хіба-ж я тії горцики без рогача витягну? Вони-ж пороспікалися! 2. Сонце пече, я свої струменти був покинув на сонці, а вони так пороспікалися, що голою рукою не візьмеш .. (ру); **Роженница родильница** — **Породі́льниця**. Дитина — байдуже, а породі́льниця дуже слаба (ру); **Пóросль** — **растительность, растения** (собир). Серед густої пóрослі (ур); **Умчатъ, потащитъ** — **Попéрти / Умчатъ, потащитъ** — **Попéрти, помчатъ**. Як сідав на коня, вкинув нашу курку в мішок і попéр її з собою (ру); **Темнота, мракъ** — **Пóніч**. Засвітіть світло, бо я в пóночі нічого не знайду (ру);

– дієприкметниковою формою заголовного дієслова. Така форма є основним перекладним еквівалентом, а не додатковим, проте в структурі картки логіка інша — родовим рівнем є особове дієслово, видовим — дієприкметник (так, як подавали б у словникові): **Свернутьсѧ, Свернувшийсѧ** (о крови) — **Скѣпленій / Сбѣжавшийсѧ Сбѣжатсѧ Сбѣжавшийсѧ** (о крови) — **Скѣпленій**. Бачите під нігтем скѣплена кров? це я дверима прибив (ру);

– зменшувально-пестливу форму: **Тростъ. Тросточка** — **Ковінька**. У панича в руках була ковінька. А де панова ковінька? — У кутку стоїть (ру).

2. ОК (заголовні чи додаткові) трапляються як попереднє тлумачення, пошук лексичного еквівалента, який згодом може бути закреслено (чи з технічних причин, чи внаслідок розвитку змістового складника картки):

– заголовна ОК є основною, заголовною формою перекладу, уточнення значення: **Покачати** — **Свалить въ борьбе и стараться грызть** (о бѣшенной собакѣ) Скажена собака одну нашу собаку покусала, а двох тільки покачала (ру); **Полихослóвити** — **Произнести сквернословіе, (вид?)** Як підемо ми з тим кацапом кудись, то

нехай-но почне щось говорити, си вже й перебуваємо, щоб не полихослóвив (ур), **Царапать, Врѣзываютсѧ слегка во что, задѣвать** — **Порóбти**. об що; Коса в його дуже велика; як візьме на плечі, то тра добре в гору задирати, щоб не порóбла об землю (ру). Це картки, де заголовну лексему з ОК не визначено, тобто неясно, до якого реєстрового слова в словнику буде наведено цей матеріал;

– додаткова ОК, стрижневе слово якої винесено як гасло картки: **Сѣменной, Сѣменное дерево** — **Сіянка Сіянка**. Це груша не од щепи: це сінка (ру); **Утварь, Всякая мелкая утварь** — **Крам**. Жінка настáвила в кухні крáму, що й пройти не можна (ру); **Тройца, Древесная зелень на Тройцу** — **Клѣчиння** (і клечання). Це зветься клѣчинням — от, що зо всякого дерева наобчищають гияляк, а найбільше з липи і кленка, і квічають геть у хаті: коло образів, коло печі, в сінях, на дворі кругом хати (ру); **Слюна, Ядовитая слюна** — **[Ропá]**. На гадюку сонце пече, А з гадюки ропá тече. Підстав дівко, коновочку Під гадючу головочку: Як натече ропá з рота, Чаруй брата, як охота. (Пісня) (ру); **Свинья, Одна штука свиньи** — **Свиня́ка**. Одну свиня́ку продав, другу ще годую (ру); **Свинина, Рубленая свинина с капустой** — **Зáкуска**. Закуску готувлять так: бере капусту і гав'ядину свинячу, порізану дрібно на шматочки, та перекладає трохи капусти, а трохи гав'ядини, та лаврового листя та перцю й соли (ру); **Экономія, Помѣщичья экономія** (на правобережьи) — **Скарб**. Часом щось він заробить чи в скарбу́, чи в багатого мужика (ру); **Труд, Добытое кровным трудом** — **Кривáвиця**. Був дванацять год за старшину та пив людську кривáвицю (ру); **Хороший, Очень хороший с виду** — **Крáсний**. Бачив я ваш город: картопля в вас крáсна! (ру); **Стержень, Стержень для пистона** (в жужьбѣ ружьбѣ) — **Колинóк**. Колись були рушниці кремінні, що там, де тепер комино́к, то там була така ямка для кремінчика (ру); **Стая, Густая стая** — **Кішнява**. А того гайвороння назліталася ціла кішнява (ру); **Рукопожатіе, Поздороватьсѧ рукопожатіемъ** — **Порукáтися**. От вони зустрілися, порукáлися, і каже перший пан до другого (ру); **Хлѣв, Овечій хлѣв** — **Кошáра**. Дай вам Боже на оборі бика й телицю, а на кошáрі — барана й ягніцю (З новорічного побажання) (ру); **Стая, Густая стая** — **Кішнява**. А того гайвороння назліталася ціла кішнява (ру). Такі картки — результат глибшого розпрацювання матеріалу, оскільки репрезентують визначення стрижневого слова (переважно за семантичним принципом).

3. Комбінований додатковий елемент — і слово, і синонімічна ОК — бачимо в пошуковій найадекватнішого перекладу української одиниці: **Устремитсѧ отправитсѧ, поспѣшно отправитсѧ** — **Подáтися** (кудись); А мій чоловік подáвсь до церкви Хлопця вже нема вдоми вдома; подáвсь до школи (ру). Зрідка заголовну й заголовну описову конструкцію доповнено лексевою

еквівалентом: **Половій — Сѣрой масти, сѣроватый**. *Яксь половії пташкі, тілки не перепелиці* (ур).

Ту саму лексему (напр., **штих**) інтерпретовано і через ОК, і одиничною лексемою: **Слой, Копальный слой — Штих**. *Роскопав землю на два штихи. Викопав яму, шість штихів* (ру) / **Слой — Штих**. *Здіймано один штих землі, а тоді вже вбиватимеш кілки. Як копали криницю, то йшов штих піску з камінцями, а далі мастка земля* (ру).

Трапляються еквіваленти, що важко кваліфікувати — чи це ОК (оскільки не збігається частиномовна належність), чи заголовне слово та синонім: **Поворотніця — Поворотливая, расторопная**. *Що й казати! поворотніця! як ведмідь за горобцями!* (ур).

Характеристики заголовних одиниць у структурі заголовного елемента подано передусім до російської одиниці російською мовою — це логічно з огляду на те, що картотеку опрацьовували на українському матеріалі для російсько-українського словника.

1. Семантичні характеристики-ремарки містять переважно уточнення щодо об'єкта чи суб'єкта дії, ознаки, способу дії тощо: **о многих, о крови, о дождѣ**, тощо: **Покачати — Свалить въ борье и стараться грызть (о бѣшенной собакѣ)** .. (ур); **Сбѣжавшийся Сбѣжаться, Сбѣжавшийся (о крови) — Скепленый** .. (ру); **Свернуться Свернувшийся (о крови) — Скепленый** .. (ру); **Раскалиться, накалиться (о многих) — Пороспика́тися** .. (ру); **Спросить (чего), поискать (путемъ разспроса) — Попитати (чогось)**. *Як їхатимем коло хутора, питаємо черешень* (ру); **Стержень, Стержень для пистона (в жужѣ ружѣ) — Коминѡк**. *Колись були рушниці кремінні, що там, де тепер коминок, то там була така ямка для кремінчика* (ру); **Хватить (о дождѣ) — Сипнѣти**. *У ранці сипнѣв дощ* (ру).

Трапляються відсылні семантичні характеристики: **«те саме, що»: Тулупник (= те саме, що «кожухар») — Кравець**. *Тепер я роблю в жевця, а торік жив у кравця, кожухи шив. Чого це в вас на воріттях шматок бараниці висить? — Бо в нас тепер сусіда кравець, кожухи шие* (ру).

Указано й належність слова до певної семантичної категорії, як-от збірн

і іменники: **Растительность, растения — Пóросль (собират) / Растеніе, Растенія (собир) — Пóросль Пóросль — Растительность, растения (собир)**. *Серед густої пóрослі* (ур).

2. Граматичні характеристики сповіщають про: — сполучуваність заголовного слова: **Спросить (чего), поискать (путемъ разспроса) — Попитати (чогось)**. *Як їхатимем коло хутора, питаємо черешень* (ру); **Устремиться, отправиться: поспѣшно отправиться — Податися (кудись)**. *А мій чоловік подавсь до церкви Хлопця вже нема вдоми вдома; подавсь до школи* (ру); **Смахивать (на кого) — Скидаться (на кого)**. *Вона скид Щось скидається на брехню* (ру); **Рядомъ (съ кѣм) — Пóруч (когось)**. *Сідай пóруч мене Іхня хата — поруч нашої* (ру); **Царапать Врѣзываются слегка во что, задѣвать — Порóбти (об що)**. *Коса в його дуже велика; як візьме на плечі, то тра добре в гору задирати, щоб не порóбла об землю* (ру); **Склонность: Питать склонность (к чему-н.) — Кохатися (до чогось)** *Всякий кохатється до грóшей* (ру); **Холить (ч-н) — Кохати (щось)**. *Він дуже кохає своє здо-ров'я* (ру);

— граматичні значення, зокрема й невизначені: **Смышленость — Кібіт (м. р.)**. *Як у кого є кібіт, то тому не важко розібрати, що воно й як* (ру); **Полихословити — Произнести сквернословіе (вид?)** *Як підемо ми з тим кацапом кудись, то нехай-но почне щось говорити, си вже й перебиваємо, щоб не полихослòвив* (ур).

3. Акцентуаційні характеристики (окрім знака наголосу) в заголовному слові подано подеколи як ремарки: **Сельскій — Сільський (наг. на «і»)** *Я в жидівок нічого не купую, я купую тільки в сільських* (ру); **Сѣвъ — Сійба (наголос на «ба»)** *Підходить сійба, а де тут насіння взяти!* (ру); **Сѣвъ — Сійба (наг. на «сі»)**. *Але ж і сійба починається Все помололи, навіть і на сійбу не зоставили* (ру) (рис. 2).

4. Етимологічні, правописні, стилістичні (напр., функціональні) характеристики трапляються рідше: **Свадьба — Свáльба (рідке слово) (з рос «свадьба»)**. *Ну шо приходьте й ви до нас на весілля*

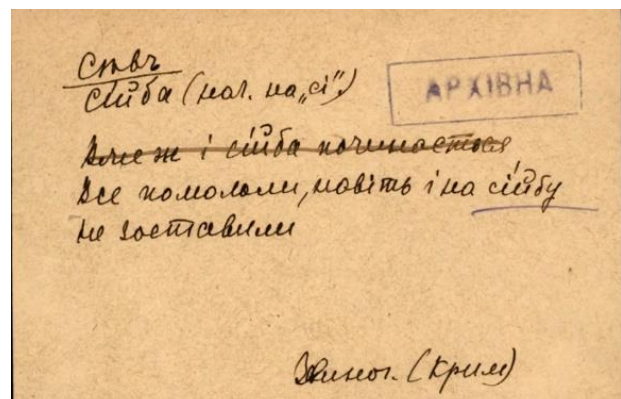
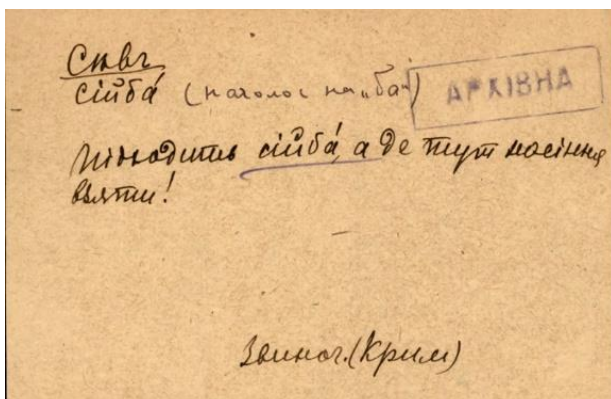

Рис. 2. Акцентуаційні характеристики в КЗ

— *Що вона сказала?* — *На св'яльбу кличе* (ру); **Подвір'я** (ніколи не «подвірря») — *Дворъ Поск- ладали на подвір'ї* (ур); **Економія: Пом'ощичья економія** (на правобережжі) — *Скарб. ..* (ру). Подеколи такі зауваги стосуються тексту цитати: **Хльв, Овечій хльв.** — *Кош'ара. Дай вам Боже на оборі бика й телицю, а на кош'арі — барана й яг- ніцю* (З новорічного побажання) (ру).

Отже, структуру заголовного елемента стано- влять: а) **власне заголовне слово** (гасло) і його **перекладний еквівалент**; б) **додаткові одини- ці**, які може бути наведено як до одного, так і до обох заголовних слів: синонім (той самий части- номовний варіант слова); дієприкметникова фор- ма заголовного дієслова, зменшувально-пестлива форма; описова конструкція (як заголовна або як ДО); комбінований додатковий елемент (і слово, і описова конструкція); в) **характеристики** заго- ловного слова: семантичні — містять уточнення щодо об'єкта чи суб'єкта дії, ознаки, способу дії, відсилені тлумачення; граматичні — окреслю- ють сполучуваність заголовного слова, його гра- матичні значення; акцентуаційні — додатково закріплюють дані про наголос. Рідше трапляються етимологічні, правописні, стилістичні, коментарі. Таке структурування заголовного елемента є проміжним етапом між збиранням польового матеріалу (живої мови) та укладанням словни- кової статті.

Спостереження над робочими лексикографіч- ними матеріалами спонукає усвідомити ту само- віддану заглибленість авторів у мову, що при- таманна віковому шляху українського словни- карства. Історія ж Архівної картотеки, як і доля «Російсько-українського словника» та його авторів, змушує ще раз згадати слова юного романтика Агатангела Кримського, коли він розмірковував далекого 1891 року про розбудову української перекладної лексикографії саме на живомовній основі. Це, вважав дослідник, сприяло б вифор- мовуванню української літературної мови та згуртуванню нації; немає нічого крамольного в такому дійстві навіть за умови імперського «небайдужого» погляду на побутування націона- льної мови:

Всі ми дуже балакаємо про потребу праці за- для України та жалкуємось тільки, що нам не вільно нічого робити. Але-ж от праця цілком льояльна, **за неї жадна поліція не змогли до нас причепити ся!** <...> А який моральний вплив мало-би на Українців спільне працю- вання, те-ж зміркувати легко. (Хванько, 1891)

Майже 40 років потому укладачів першого нормативного перекладного словника звинуватили у ворожій діяльності на ниві мовознавства. Як учасників фейкової антидержавної Спільки визволення України 1929 р. в Академії заарешто- вано саме членів Комісії для складання Словника живої української мови (Тищенко, 2020b) —

її голову С. Єфремова («ватажка» СВУ) і виконав- ців теми В. Ганцова, Г. Голоскевича, А. Ніковсько- го та інших. А Кримського заарештували 1941 р. за нібито шкідливу націоналістичну діяльність під час складання російсько-українського слов- ника, спрямовану на відрив української мови від російської. Як результат, розвій національної української лексикографії було призупинено, що істотно вплинуло і на мову, і на процес державного мовного будівництва.

Вважаємо, що системна й критична актуаліза- ція лексикографічних надбань того періоду при- служиться сучасному лінгвістичному процесові поновлення й зміцнення автентичного мовного стрижня нашої держави.

Покликання

- В'ятрович, В. (2015). Деколонізація України — незворотна. *Тиждень*. <https://tyzhden.ua/Society/136888>
- Гриценко, П. (2022). Коментар щодо ініціативи створення в Росії Інституту регулювання норм української мови. *Інсти- тут української мови НАН України*. <https://iul-nasu.org.ua/novyny/komentar-shhodo-initsiatyvy-stvorennya-v-rosiyi-institutu-regulyuvannya-norm-ukrayinskoyi-movy.html>
- Забужко, О. (2017). Колись про час, в якому живемо, говори- тимуть, як про столітню війну. *Українформ*. <https://www.ukrinform.ua/gubric-culture/2205200-oksana-zabuzko-pismennica.html>
- [Кримський, А., Єфремов, С.] (Гол. ред.). (1924–1933). *Російсь- ко-український словник*. Т. 1–3.
- Масенко, Л. (2022). Лінгвоцидна стратегія Кремля: у Росії хочуть «регулювати норми української мови» аж до злиття. *Радіо «Свобода»*. <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayinska-mova-viyuna/32040883.html>
- Проект Закону про деколонізацію гуманітарної сфери Украї- ни (2022). *Урядовий портал*. <https://www.kmu.gov.ua/bills/proekt-zakonu-pro-dekolonizatsiyu-gumanitarnoi-sferi-ukraini>
- Тищенко, О. (2020a). Архівна картотека української мови в цифровому форматі: від пам'ятки мови до сучасного лек- сикографічного інструментарію. *Rocznik Slawistyczny, LXIX*, 185–197.
- Тищенко, О. (2020b). Комісія для складання Словника живої української мови у справі СВУ: Сергій Олександрович Єф- ремов (За матеріалами ОДПУ). *Мовознавство, 1*, 15–27. <https://doi.org/10.33190/0027-2833-314-2020-5-002>
- Тищенко, О. (2021). Лексична картотека Звенигородщини в джерельній основі «Російсько-українського словника» 1924–1933 років за редакцією А. Ю. Кримського. *Культура слова, 95*, 90–104.
- Хванько, А. (Кримський, А.). (1891). Наша язикова скрута та спосіб зарадити лихові. *Зоря, 24*, 472–476. <https://zbruc.eu/node/57497>

References (translated and transliterated)

- Hrytsenko, P. (2022). Komentar shhodo initsiatyvy stvorennia v Rosii Instytutu rehuliuвання norm ukraїnskoi movy [Com- mentary on the initiative to create in Russia the Institute for the Regulation of Ukrainian Language Norms]. *Institute of the Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine*. <https://iul-nasu.org.ua/novyny/komentar-shhodo-initsiatyvy-stvorennya-v-rosiyi-institutu-regulyuvannya-norm-ukrayinskoyi-movy.html>
- Khvanko, A. (Krymskyi, A.). (1891). Nasha yazykova skruta ta sposib zaradyty lykhov [Our language difficulty and a way to help the disaster]. *Zorya, 24*, 472–476. <https://zbruc.eu/node/57497>
- [Krymskyi, A., Yefremov, S.] (Ed.). (1924–1933). *Rosiisko- ukraїnskyi slovnyk* [Russian-Ukrainian Dictionary]. Vol. 1–3.

- Masenko, L. (2022). Lihvotsydna stratehiia Kremlia: u Rosii khochut "rehulivaty normy ukrainskoi movy" azh do zlyttia [The Kremlin's lingucidal strategy: in Russia they want to "regulate the norms of the Ukrainian language" until the merger]. *Radio Svoboda*. <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayinska-mova-viyna/32040883.html>
- Proiekt Zakonu pro dekolonizatsiiu humanitarnoi sfery Ukrainy [Draft Law on the Decolonization of the Humanitarian Sphere of Ukraine] (2022). *Government portal*. <https://www.kmu.gov.ua/bills/proekt-zakonu-pro-dekolonizatsiyu-gumanitarnoi-sferi-ukraini>
- Tyshchenko, O. (2020a). Arkhivna kartoteka ukrainskoi movy v tsyfrovomu formati: vid pamiatky movy do suchasnoho leksykohrafichnoho instrumentariiu [Archival Card Index of the Ukrainian language in digital format: from a language monument to modern lexicographic tools]. *Rocznik Slawistyczny, LXIX*, 185–197.
- Tyshchenko, O. (2020b). Komisiia dlia skladannia Slovnyka zhyvoi ukrainskoi movy u spravi SVU: Serhii Oleksandrovych Yefremov (Za materialamy ODPU) [Sergiy Yefremov and the Living Ukrainian Dictionary Commission in the case of the Union of Liberation of Ukraine (ULU): ODPU materials]. *Movoznavstvo, 1*, 15–27. <https://doi.org/10.33190/0027-2833-314-2020-5-002>
- Tyshchenko, O. (2021). Leksychna kartoteka Zvenyhorodshchyny v dzherelnii osnovi "Rosiisko-ukrainskoho slovnyka" 1924–1933 rokiv za redaktsiieiu A. Yu. Krymskoho [Lexical Card Index A. Krymsky in the source core of the "Russian-Ukrainian Dictionary" 1924–1933 (Zvenyhorod region)]. *Kultura slova, 95*, 90–104.
- Viatrovych, V. (2015). Dekolonizatsiia Ukrainy — nezvorotna [Decolonization of Ukraine is irreversible]. *Week*. <https://tyzhden.ua/Society/136888>
- Zabuzhko, O. (2017). Koly pro chas, v yakomu zhyvemo, hovorytymut, yak pro stolitniu viinu [Someday, the time in which we live will be referred to as the Hundred Years' War]. *Ukrinform*. <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/2205200-oksana-zabuzko-pismennica.html>

Oksana Tyshchenko

Institute of Ukrainian Language of the NAS of Ukraine, Ukraine

ZVENYHOROD FIELD RECORDS BY A. KRYMSKYI IN THE ARCHIVAL CARD INDEX: THE STRUCTURE OF THE TITLE ELEMENT

In the article, the lexical material relevant to the renewal of Ukrainian identity in the context of the decolonization of the humanitarian sphere of Ukraine is introduced into scientific circulation — a fragment of the Zvenyhorod Card Index by A. Krymskyi (ZCI). We consider these materials as a linguistic source as part of the Archival Card Index and an element of the source base of the "Russian-Ukrainian Dictionary" ed. by A. Krymskyi and S. Yefremov (1924–1933). The article examines the problem of linguistic identity. For objective substantiation of the facts its author relies on theoretical literature and two types of linguistic sources: the primary (living language, literary texts in oral and written forms) and the secondary (dictionaries, dictionary materials). The article aims to analyse the titles of ZCI by A. Krymskyi in the context of language processes. The subject of the research is the title element of the ZCI card. Using the method of structural analysis and description, its design features were determined. The novelty of the work is the analysis of additional units (DO) in the title part; the characteristics of title units (semantic, grammatical, etymological, stylistic).

As a result of the study, it was found that the structure of the title element consists of the actual title word and its translated equivalent; additional units can be given to one or both heading words: a word variant of the same part of speech; an adjectival form of the title verb; descriptive construction (as a title or as an additional unit), a combined additional element (both a word and a descriptive construction); characteristics of the title word: semantic — containing clarifications regarding the object or subject of the action, signs, method of action; grammatical — the conjugation of the title word, its grammatical meaning; accentuation — additionally informing about the accent. Etymological, spelling and stylistic comments are rare. This structuring of the title element is an intermediate stage between the collection of field material (living language) and the compilation of a dictionary article. Prospects for further study consist in the analysis of the variants of the title word (within the micro- and macrostructure of the ZCI).

Keywords: Ahatanhel Krymskyi; decolonization of the humanitarian sphere of Ukraine; linguistic source of the dictionary; the identity of the Ukrainian language; Zvenyhorod Card Index; header element structure; descriptive construction; characteristics of the word.

Стаття надійшла до редколегії 12.10.2022